

liko znamo sebe, granica je do koje možemo spoznati drugoga, a ovo je moguće empatijom – putem suosjećanja. Potrebno nam je realno uporište u vlastitoj egzistenciji i barem osnova za držanje konstantnih vjerovanja, prosudbi i osjećaja da bismo preko sebe naučili zavoljeti drugoga. Ova čista ljubav premosnica je koja pregrađuje jaz o nemogućnosti pronicanja u tuđa kognitivna i emocionalna stanja – to je središte u kojem se rađa intersubjektivitet i raskrižje kategorijalno sličnih intrasubjektivnih ideala i ambicija. Veći dio izvan ovoga odnosa tubivanja-u-svijetu-s-drugima je spekulacija koja može uporište tražiti u mistici, znanosti ili teologiji. No budući da je glavno polazište subjektivan svjetonazor, ne možemo se pretjerano nadati establišmentu univerzalnog objektiviteta. U duhu postmoderne, mi to nismo ni dužni. Istina je ona istina koja je moja istina. Osjećam ju na način na koji ju samo ja osjećam – a time je ona za mene objektivno postojeća, kao i moja patnja.

Pisan u formi sinteze fragmentiranih istina, slojevitom igrom jezične dramaturgije, autor sirov filozofski sadržaj i kompleksne fenomene bivanja čovjekom u *Ima li života prije smrti?* približava pripadnicima svih društvenih slojeva. Psihologijsko-filozofski postulati dijela su tako bazični, tako neizbježni, da nameću jednu od fundamentalnijih distinkcija: naime, onu između *actus hominis* i *actus humanus*. Jer nije čin čovjeka koji spada u sferu sekularizma ni aproksimativno ekvivalentan ljudskom činu kao djelovanju slobodnim samoodređenjem. KomPLICIRANO je, napominje Torre, iz socijalne strukture ekstrahirati individualistički čin. Stoga treba odbaciti svu tu kontaminaciju identiteta kako bismo žurno, jer »život je dug no opet prekratak«, dosegli *actus purus* – čistu zbiljnost.

Kako smisao života najadekvatnije možemo pojmiti tek nakon što razumijemo koncept konačnosti i smrtnosti, suvremeni se čovjek punopravno može pitati: ima li života prije smrti?

U mjeri u kojoj kapitalističko-konzumeristička indoktrinacija posreduje u znatnom otuđenju vlastitog Ja kojeg se odričemo pod dominacijom drugotnosti bića, Torre za dobar život sugerira meditativno učenje dosezanja ataraksije, svojevrsne apatije; mišljene ne kao sebičnosti i desenzibiliteta u korist infantilnog narcizma, već koncipirane kao korelat grčkog ideala unutarnje slobode i neovisnosti od afektima prozročenihi nemira. Jednom kada subjekt dosegne ravan čiste spoznaje u kojoj afirmira sebe u relaciji spram svijeta i svjetovnih dobara kao objekata, on se, takoreći, samoposjeduje. Tada autentično egzistira, ne kao izvanjski svijetu, već kao onaj koji je u svijetu putem tijela i u kontinuiranoj koegzistenciji s drugima.

Biti svoj ne može čovjek urođenom karakternom crtom ili talentom, već jedino putem

osviještenog htijenja, napora i slobodnog izbora. Sve što svakodneвно činimo, mislimo, osjećamo i opažamo, utječe na ono što jesmo, na način da nas preobražava i postaje dio nas. Iteracija je meditativnog egzistencijalizma, prema Torreu, nužno transformativna. Ona je subverzivna za prenapuhana očekivanja i infantilna sanjarenja i ne mijenja životne ishode, no zato stavlja novi prefiks na naše interpretacije događanja; što će reći, stvarnost ćemo razumjeti u onoj boji u koju smo ju obojili. Ako nam je percepcija manjkava, onda nam je manjkav i narativ života.

Ne postoje, ističe Torre, suverene eksterne norme kojima možemo pravilno evaluirati korektnost svojih dijela. Stara Sokratova inačica 'činiti dobro' misao je vodilja za ostvarenje duševnog balansa u Torreovu smislu – ona je ujedno obvezujuća time što obuhvaća kategoriju aktualizacije slobode te poštivanja prava drugih živih bića. Tako naša socijalna »zbilja« ujedno determinira i granice naše autonomije i uvjetuje mogućnost intersubjektivnog iskonskog osjećaja – empatičnosti, razumijevanja i prijateljstva. Autentična i navelastita dijalektika koju čovjek vodi sa sobom determinira što je za njega vrlina. S obzirom na to da teret odgovornosti u konačnici leži na našim leđima, potrebno je odbaciti identitete i uloge što smo ih preuzimali tijekom života. Što zrelije razmišljamo i dublje osjećamo, to bolji ljudi postajemo, zaključuje autor ovog kompleksnog psihosofijskog djela.

Danijela Godinić

Theodor Itten, Ron Roberts

Nova politika doživljaja

**Metanoia, Sarajevo 2015., preveli
Amra Jajetović, Amna Kajataz i
Adi Hasanbašić**

Kroz povijest kritički nastremljene pisane misli nailazimo na pregršt spisa tematski usmjerenih spram psihologije, psihoterapije i psihijatrije, pri čemu u smislu kvalitete, utjecajnosti i relevantnosti iskaču refleksije prominentnih predstavnika egzistencijalističke filozofije, »filozofije nesvjesnog«, psihoana-

litičkog vala – s naglaskom na Freuda, Junga, Adlera, Lacana i Kohuta te misaoni aktivizam predstavnika tzv. antipsihijatrijskog pokreta, prije svega, Lainga, Szasza i Coopera. U kontekst zapodjenute klase valja ubrojiti i predstavnike žanrovski »beskutjnih« mislilaca kao što su npr. Fromm, Foucault, Deleuze i Luetz. U odnosu na propulzivnost i značaj ideja te širinu intelektualnog lucidnog djelokruga, u zadanu »psihosofijsku« domenu definitivno spada i rukopis *Nova politika doživljaja*, autorski potpisan rukom stvaralačkog dueta sastavljenog od švicarskog psihologa i psihoterapeuta Theodora Ittena, dugogodišnjeg urednika časopisa *Journal of Psychotherapy*, predsjednika Švicarskog psihoterapijskog društva, autora više knjiga i pregršt članaka na polju integrativne psihoterapije i učenika već spomenutog čuvenog škotskog psihijatra Ronalda Davida Lainga; te engleskog predstavnika iste discipline, profesora psihologije, sociologije i kriminologije na Kingston Universityju u Londonu, koji je ranije tijekom karijere predavao psihologiju na raznim britanskim sveučilištima (o čemu detaljno iznosi u ovom djelu), iznimno osebnog i plodonosnog autora – Rona Robertsa. Bez ustezanja i pretjerivanja može se ustvrditi da dotično djelo predstavlja svojevrsnu sublimaciju, ali i proširenje uvodno navedenih struja, što će naznačivanjem najistaknutijih motiva i koncepta prisutnih u spisu biti izneseno u ovom prikazu, s fokusom na krucijalne motive, a s obzirom na to da ih je pregršt – nažalost neke iznimno bitne morat ću izostaviti i preporučiti čitatelju da pročita ovaj iznimni rukopis.

Prijevod Amre Jajetović, Amne Kajataz i Adija Hasanbašića, objavljen pod izdavačkom palicom sarajevske Metanoie, objelodanjen je 2015., a izvornik na engleskom 2012. godine. Kao što je iz naslova na prvi pogled evidentno, inspiraciju za pisanje djela autori crpe iz Laingove *The Politics of Experience* (1967., prevedeno kao *Nova politika doživljaja*). Djelo odiše britkim jedinstvenim stilom kombiniranog beletrističkog i znanstvenog izričaja. Istovremeno prepuno metafora, pjesničkih slika, upečatljivih analogija s idejama književnih autora u rasponu od Dostojevskog, Kafke, Hessea, T. S. Eliota i Williama Blakea, preko filozofskih refleksija uz pozivanje na Heideggera, Sartrea, Kirkegaarda, Fromma i Marxa, pa sve do impozantne količine psiholoških statističkih empirijskih podataka i informacija te kritičkih osvrta spram psihijatrije, također popraćenih neoborivim argumentima, osvrtima i tezama. Sve navedeno popraćeno je osobnim iskustvima na polju psihološke edukacije, psihoterapijske prakse i akademskog obrazovanja obaju autora, što spisu daje dramatičnu notu te čitatelja uvlači

još dublje i bliskije uz tematiku, usmjeravajući mu *self* (kako bi to autori iskazali u psihoanalitičkoj maniri) na kritičko promišljanje psihologije i psihijatrije – disciplina koje nose znanstvenu jurisdikciju i monopol nad tretiranjem i istraživanjem mentalnih poteškoća. Svojevrsni *lajtmotiv* ili temeljna os oko koje se raspliće rasprava spram problematike naznačene u spisu odnosi se na političku ulogu psihologije u odnosu na kapitalistički *establishment* te opću društvenu kontrolu. Podjednaka doza kritike usmjerena je i na znanost psihijatrije, no, kako autori tvrde, ova barem ima svoju historijsku temeljnu nit medicine, za razliku od psihologije koja se iz kolijevke ratne taktičke doktrine proteže u okvire društva proširenom nadzorom tajnih službi (autori ističu primjer DDR-a i razvoj psiholoških istraživanja usmjerenih na kontrolu građanstva koju je onomad provodila tajna služba *Stasi*), te kauzalno progresira u vidu kapitalističke marketinško-konzumerističke dominacije (str. 5.) čije doba ovija povijesni aktualitet. Autori navedeno artikuliraju na sljedeći način:

»U ovoj knjizi istražujemo kako je ovakvo stanje stvari – prikrivena politizacija doživljavanja i prodavanja znanja onome koji najviše ponudi – nastalo, kako neumoljivo napreduje, i u čijem interesu. Jedna od njegovih posljedica jeste da je sam glas kojim se služimo da artikuliramo naše razumijevanje ljudskog stanja, bilo usred terapijskog susreta, razmišljajući o terapijskom susretu ili teoretizirajući o njemu, postao zaražen gladu za statusom, moći kontrolom psihologije, a sve pod maskom nepromišljenog pretvaranja u smislu neutralnosti i objektivnosti. Ovo je učinilo odnos između praktične i akademske strane psihologije duboko problematičnim. Ove dvije strane se rijetko, ako i uopće, obraćaju jedna drugoj u zajedničkom i ljudskom sistemu referenci i ovaj problem se rijetko i priznaje.« (str. xiv)

Pristup koji autori koriste, pri razotkrivanju i kritičkoj evaluaciji naznačenih problema, jest analitički, povijesno-kulturalni, te osobno-iskustveni, a upravo navedenu metodologiju iziskuju od znanosti psihologije te joj ponajvećma zamjeraju dogmatični bihevioristički stil skinnerovskog tipa, obilježen udaljenošću od promišljanja patnje, psihe i konteksta pojedinačnog doživljaja osobe s mentalnom smetnjom. Napominju da su, u njihovim počecima bavljenja psihologijom ranih 70-ih, nezdravi utjecaji biheviorizma prožimali čitavi spektar discipline te je nazivaju vrstom metapsihologije bez stvarne psihologije, s obzirom na to da su Skinner i njegovi istomišljenici i nastavljači odbacili psihu tvrdnjama da nije vrijedna pažnje (str. 21). Biheviorizmu suprotstavljaju Laingov misaoni program koji je u fokusu nosio razjašnjavanje odnosa između iskustva i ponašanja, bilo u pojedinačnom ili interpersonalnom kontekstu, a Laing je shva-

tio da se u stvarnosti, pa čak i u pojedinačnom kontekstu, psihologija nužno mora baviti »studijom situacija, a ne samo pojedinaca« te da je naše iskustvo intrinzično karakterizaciji društvenog prostora. Autori zaključuju da povijest moderne psihologije bilježi postepeni nestanak doživljaja, što je potpomognuto i podržano neumoljivim razvojem jedne vrste jezika kojim se procesi i događaji koje osoba doživljava i aktivnosti koje osoba obavlja ili u kojima sudjeluje u svakodnevnom govoru zamjenjuju imenicama koje imaju moć umrtviti i okameniti, čime načini bivanja postaju stvari koje se posjeduju ili odbacuju. Upravo je motiv hladne statističnosti koja odbacuje doživljaj i osobu svojevrsni kritički *lajtmotiv* spisa, a navedenom kao kapitalni argument služi primjer paralelnog razvoja industrijske i akademsko-psihološke misli. Autori navode:

»S obzirom da društvo oblikuje ljude koji ga čine i isto tako ima utjecaj i na naše teorije »prirodnog«, bilo bi dobro da se prisjetimo da je psihologija, barem njezina zapadna varijanta, proizvod industrijskog društva – ne samo da je iz njega ponikla, već ju je ono aktivno njegovalo, usmjeravalo i sponzoriralo. Prema tome, suštinski je važno da se branimo od neželjene intruzije industrijskih vrijednosti u teoretski okvir koji smo stavili na ljudsko ponašanje – intruzija, koja je, kako se čini, posebno evidentna u evolucijskoj psihologiji.« (str. 5)

I doista, uzmemo li u obzir činjenicu da ljudska psiha, dakle osjećaji, misao, kreativnost i ponašanje bivaju sve više mehanizirani, pasivizirani i ukalupljeni ponajprije putem neuro-marketinških trikova, argument o industrijalizaciji psihologije postoje jasniji i logičniji, a pomislimo li da današnje doba predstavlja svojevrsni vrhunac sofistifikacije kapitalizma i statistizacije ljudske osobnosti i psihe – u kojemu baš sve biva ponuđeno na prodaju – disciplina psihologije idealno se uklapa u navedenu *techne*-mašinu kao svojevrsni mozak *modus operandija* te nezasitne »himere« kapitalističkog aktualiteta. Iako, ipak, problematici ne valja pristupati jednosmjerno i psihologiju osuditi na ulogu isključive služavke mononosećih doktrina, s obzirom na to da u sebi nosi iznimnu pragmatičnu filozofsku vrijednost, podjednako orijentativnu i eminentno uporabivu na planu prevencije i tretiranja mentalnih poteškoća te izmijenjenih stanja svijesti, ali uz preduvjet integrativnog pluriperspektivnog pristupa pod kojim, prije svega, podrazumijevam interdisciplinarno sunošenje sa sociologijom i filozofijom na humanističkom planu teorije i praktičke provedbe. Autori stav argumentativno osnažuju pozivanjem na Frommov opažaj da ljude danas privlači mehaničko, snažna mašina, beživotna mašina i sve više propast, što gotovo sigurno upućuje na činjenicu da ljudska psiha u bitnoj mjeri biva modelirana od industrij-

ske revolucije naovamo, a kako bi udovoljila gabaritima kapitalističke ekspanzije i nemilosrdne potrošnje, pri čemu idealnu metodiku predstavlja postavljanje osoba u pretince, a kako bi ih se tamo kategoriziralo, pakiralo i numeriralo, te »serviralo za sirovu konzumaciju« (str. 5).

Cilj vlastitog rada Itten i Roberts sažimaju pod razotkrivanje bihevioralne nauke i detaljnog objašnjavanja besmislica skrivenih u akademskom žargonu koji služi interesima »trulog čudovišna kasnog kapitalizma«. Pri tom ne žele biti shvaćeni kao proroci propasti i liferanti katastrofalne neizbježnosti, nego radije kao anti-deterministi, dok je osnovna teleološka težnja sublimirana u zahtjevu za ponovnim otkrićem osobe u psihologiji i psihoterapiji i to osobe koja je sačinjena, izgrađena i koja djeluje u dinamičnom društvenom polju koje je u stanju konstantne promjene, pri čemu pokazuju izuzetnu političku hrabrost.

Posebice zanimljiv segment spisa sačinjava usporedba razvoja psihijatrijskog i psihološkog akademskog znanja, pri čemu ističem sljedeće dvije slike: u prvoj jest zaključak da psihijatri nisu motivirani napustiti svoje uloge davanja preporuka i da u susretu s pacijentima zauzmu nešto osobnije gledište, drugim riječima iskazano – 50 godina nakon Langove knjige *Divided Self* ortodokсна psihijatrija još uvijek gleda na pacijenta kao na »drugog.« (str. 59). U drugoj se nalazi zaključak da je ono što je znanstveno ispravno možda etički pogrešno. Tu mogućnost, tvrde autori, suvremena medicina i psihologija gotovo da uopće ne uzimaju u obzir. Dosad izneseni segmenti smješteni su u prva četiri poglavlja knjige – »Počeci«, »Odakle dolazimo«, »Korijeni i vizije«, »Čime se bavimo u psihoterapiji?«, »Odigravanje: Teorija i praksa« – prvog velikog djela knjige naslovljenog s »Iskustvo«, a iz posljednjeg paragrafa prve velike cjeline, naslovljenog »Terapeutsko suosjećanje« izdvajam motiv veoma bitan za kontekste ovog filozofskog časopisa u kojemu autori iznose misao Petera Rickmana, Ittenova dugogodišnjeg prijatelja koji navodi:

»Iako napredak u raznim ljudskim disciplinama pruža odgovore na brojna pitanja o ljudskom životu, nikada ne može zamijeniti filozofska nagadanja o istom. Ne samo da se opći koncept čovjeka uvijek pretpostavlja u istraživanjima, on je ujedno i neophodan kako bi se usmjerila i nametnula jedinstvena slika čovjeka iz dijelova slagalice koje pružaju specijalizirane discipline. Također je neophodna kako bi se uklonile zabune i nedosljednosti koje ograničavaju napredak znanja. (Rickman, 2004: 18)« (str. 67)

Drugi veliki dio knjige, naslova »Metoda«, podijeljen je na tri poglavlja. U prvom – »Uračunljivost, sjećanje, društvo« autori ras-

pravljaju o obiteljskim odnosima kao preduvjetu za razvoj raznih mentalnih poremećaja pozivajući se na Laingove pionirske postulate glede skupa zadane problematike. Porodičnu komponentu uzdižu na razinu društva i nacije, kritizirajući psihozu koja nastaje po patronatom nacionalističke »pluri-narcisarije«, koja dovodi do destrukcije i agresije. Pritom koristi primjer srpske agresije nad bošnjačkim stanovništvom za vrijeme rata u bivšoj Jugoslaviji. Dotiču se i koncepta strukturalne amnezije, represivnog brisanja i društvene konstitutivnosti u odnosu na nastajanje identiteta. U narednom poglavlju »Feminizam, ludilo i porodica« razmatraju Laingovu analizu ludila kao ženske strategije u porodici. Temeljito iznose Laingove oštrobridne stavove glede društvene represije žena kroz povijest. Navode:

»Koristeći se onim što se danas naziva dekonstruktivistički stav, štoviše, stav koji namjerno izbjegava upotrebu pojmova biološkog determinizma, Laing i Esterson su izbjegli zamke (još uvijek) dominantnog biomedicinskog pristupa u kojem se žene uobičajeno stavljaju u poziciju/dijagnosticiraju ili kao žrtve njihove reproduktivne biologije (npr. divljanja hormona) ili njihove inherentno ranjive psihologije (npr. nestabilno raspoloženje ili kognitivni/atribucijski stil).« (str. 108)

U idućem poglavlju »Politika sjećanja« Roberts iznosi vlastita iskustva profesorskog rada na raznim engleskim sveučilištima te šikaniranjima koja je proživljavao u nastojanju da oplemeni i unaprijedi učmalu mehanicistički akademski pristup britanske psihologije i psihijatrije te popratnih istraživačkih centara. Dotični diskurs predstavlja jedno od zanimljivijih momenata čitave knjige, kroz koji nam je pružen autentični uvid u *modus operandi* akademskog znanstvenog sustava mentalnog zdravlja u Velikoj Britaniji. Roberts navodi:

»Dan kada sam podnio ostavku bio je dan kada me je moje iskustvo uvjerilo da su vrijednosti iskvarene. Tada sam već počeo shvaćati da se u akademskom životu više radi o preživljavanju arogancije i pompoznosti onih koji su primarno odani moći nego o neizvjesnostima i izazovima istine.« (str. 130)

Upečatljiv je i primjer odbacivanja njegovih radova iz okvira psiholoških znanstvenih časopisa u Engleskoj, nakon što se odlučio usprotiviti dominantnim doktrinama i misaonim represijama.

Treći veliki dio »Istina« sačinjen je od četiri poglavlja. U prvom, »Politika istine u psihoterapiji«, autori se odlučuju uhvatiti u koštac s istinom o psihoterapiji i psihopatologiji – »istinom njihova postojanja i onoga što moraju i mogu učiniti s njom« (str. 141). Istančano raspravljaju o važnosti komunikacije, koja ima svoje verbalne, ali i tjelesne manifestacije. Iz komunikacije, navode, dolazi istina, za

koju tvrde da je predana simbolička prisutnost u psihoterapiji. Navode moment *Aletheie*, primjer egipatskog boga Totha i njegove grčke varijante Hermesa, pišući o njegovu štapu Mercuru koji se sastoji od dvije zmije ovijene oko štapa. Navode:

»Dvije zmije su Znanje i Mudrost, negdje znane kao Nauka i Humanost. Od njih dvije znanje je ekstrovertna, Mudrost introvertna. Kao psihoterapeuti, praktikanti umijeća iscjeljivanja, pozivamo pacijente da progovori iznutra, dok su simptomi na koje se on ili ona žale (npr. manjak sna, tuga, iritabilnost) ekspresije prema vanjskom svijetu. Nauka psihoterapije počiva na amalgamu ove dvije zmije, kombinirajući istinsku praksu sa razumijevanjem uz pomoć naših čula.« (str. 142)

Naglašavaju da nije isključivo znanost ta koja igra presudnu ulogu u psihoterapiji, već je to eklektička kombinacija umjetnosti, znanosti i pojedinačne intuicije koja se mijenja od pacijenta do pacijenta, naglašavajući da je za svaku osobu potreban specifični pristup. U poglavlju se dotiču i DSM statističkog priručnika navodeći:

»Znanost mentalnog zdravlja služe ekonomskim interesima, dok se političari žale na povećane troškove u sferi usluga mentalnog zdravlja. Danas kada imamo novi DSM-5 na tržištu, znamo čak i više kako je takozvani znanstveni instrument znanja zapravo prodajni katalog farmaceutske moći.« (str. 149)

Iduće poglavlje »Psihologija: Pojedinci. Moralnosti i ideologija« vraćaju se problematiki akademske psihologije kojoj zamjeraju dogmatično usmjeravanje u biheviorističke, kognitivističke i neuro-entitetne obrasce koji zamagljuje osobni pristup pojedincu i ljudskoj psihi *per se*. Izdvajam misao:

»Teško je ne uočiti vezu između ove geografije seksualnih usluga i (re) modeliranja studenta kao mušterije i konzumenta edukacijskih usluga. Oni koji 'nude' edukaciju su, s druge strane ove transakcije, i odjeli psihologije na sveučilištima koji su, kao i drugi odjeli, namjerno ili ne, postali svodnici i naravno, kao suglasni socijalni znanstvenici – s korozijom akademskog integriteta – su izuzeti od bilo kakve istrage ovog fenomena.« (str. 165)

Uz akademsku »koroziju« navode i problem psiholoških znanstvenih časopisa koji ne trpe nove perspektive, te koji služe kao protežuća dopuna akademske psihološke doktrine.

Posljednja dva poglavlja knjige, »Nova politika doživljaja« i »Kamo dalje?«, donose svojevrsni rezime ranije rečenog, uz ponudu potencijalnih rješenja za nadvladavanje depresivnog i pesimističkog stanja u *mainstream* akademskoj zajednici mentalnog zdravlja. Predlažu da jedini eventualni izlazak iz pritiska makropolitike i društvene represije spram pojedinca stoji u vraćanju pojedinca u svoj osobni izvor, u doživljaj vlastite psihe i sebstva na osnovu čega možemo razotkriti

svoje autentične mogućnosti (str. 179) i doprijeti do spoznaje drugog koji pati, a na osnovu čega leži mogućnost rekonstrukcije gornje domene društva. Tvrde:

»Tamo gdje Laing završava, mi počinjemo ponovno formirati utjelovljenu i socijalno konstruiranu dušu u svijetu. Naša *Nova politika doživljaja* nastavlja se na promišljanje Lainga i drugih. To vidimo kao nešto što je od najvećeg značaja. Kao što nam Talmud govori, ako spasimo jednu osobu to je kao da smo spasili čitavi svijet, to znači da spašavanjem našeg doživljaja spašavamo također i naše živote.« (str. 180)

Iz poglavlja izdvajam osvrt na Ruperta Sheldrakea koji istražuje rigidne intelektualne strukture kojima su ispunjene suvremene navike znanosti. Prema Sheldrakeu, »znanstvena deluzija« vjerovanje je da znanost već sada razumije prirodu realnosti; fundamentalna su pitanja odgovorena te ostaje još samo da se dodaju detalji, a Sheldrakeova je namjera osloboditi duh i entuzijazam znanstvenog propitivanja. Autori navode:

»On više ne pribjegava materijalističkoj znanstvenoj mantri kojom dominiraju poduhvati velikih poslova i strukturama moći na sveučilištima. Materijalistički orijentirana znanost ponaša se poput Crkve u srednjem vijeku, nudeći nekritičku dogmu masama, a njeno najviše svećenstvo, poput Dawkinsa i Dennetta, blagoslivlja njeno mjesto sa sveznajućim autoritetom. Poput nas, Sheldrake se potrudio da vrata i prozore kuće znanosti (prirodne i humanističke) ostavi širom otvorena, kako bi kultivirao kritičko mišljenje i skepticizam, prihvaćajući pronalaskе empirijskih istraživanja.« (str. 191)

Za nadilaženje akademske krize psihologije, ali općenito i prirodnih znanosti, Itten i Roberts predlažu nepoštovanje autoriteta, izostanak takmičenja između učenjaka, odricanje revizije od strane kolega, radost kreativnog mišljenja, ljubav i odanost prema pravdi i uvažavanje duboke isprepletenosti između svih formi i kultura znanja, kako mentalnog tako i fizičkog (str. 193). No krucijalnu točku promatraju u nužnosti mogućnosti smijanja, a »smijeh je veliki osloboditelj fiksnih konceptualnih shema i osnovni je sastojak bilo kojeg recepta za kreativno mišljenje. Svaki ozbiljan učenjak trebao bi naučiti barem dvije šale. S njima možemo daleko dogurati« (ibid.).

I doista, u vremenima znanosti strogo mašinskog lica čije »emocije« nadražuje isključivo kretanje po koordinatnom sustavu zadanih varijabli i ekonomski prihvatljivih otkrića, čini se da smijeh, odnosno opuštenu satiričnu pristup jedini umije olabaviti tu krutu formu zatvorenog kauzaliteta znanstvenog dokaza. Ne treba istančano napominjati koliko smijeh znači za osobu usred depresivne ili tjeskobne krize, kako blagotvorno djeluje na dopaminsku, serotoninску i endorfinsku recepciju i protočnost unutar organizma pateće osobe.

Smijeh poništava čeličnu ovojnici koja razdvaja patnikovu unutrašnju zarobljenost u odnosu na otvorenost svijetu, njegovu autonomnu zahvaćenost te sudjelovanje i afirmaciju u okvirima »otvorenog kauzaliteta«. Generalna situacija glede povijesnog razvoja i budućnosnog horizonta sustava mentalnog zdravlja nije nimalo zabavna ni smiješna, no smatram da je metodičku penetraciju dotične aporije bolje vršiti sa smijehom i fleksibilnošću duha nego s bijesom i krutim očajanjem.

Autori knjigu zaključuju odjavnim paragrafom »Gorke trave«, napominjući da je naslov izvornika *New Politics of Experience and the Bitter Herbs*, a kao inspiracija poslužio im je Kafkin motiv iz *Dvorca*, simbolički ga povezujući s jedением gorkih trava u jelima Pesaha u Judaizmu. Naime, gorke trave (maror) olakšavaju podsjećanje na gorko iskustvo kao porobljenih ljudi (Židovi su u davna vremena bili porobljeni više od 400 godina od strane Egipćana) i slave radost oslobođenja putem *metanoie* (promjene uma) i pokreta odmicanja od vezivanja. Autori navode da dok jedemo gorke trave, »oslušujemo unutrašnji glas naše duše, poštujući autonomiju da mislimo slobodno i da se ponašamo neovisno« (str. 207). U navedenom motivu sažet je *telos* ovog spisa – ukazivanje na autonomizaciju psihologije, psihijatrije i psihoterapije, njihovo oslobađanje od mehanicističkog ekonomsko-političkog modela metodološke jurisdikcije i vraćanje u domene humanizma, društva i svakodnevnog odnošenja bivstvujućih. Knjigu zaključuju zborom:

»Opovrgavanjem čvrstih socijalnih znanstvenih dokaza, od strane onih (koji su porobljeni farmaceutskim kompanijama) koji ne mogu pružiti barem dio nezavisnog mišljenja, pokazuje samo koliko je raširena glupost i ignorancija među psihijatrima koji su trenirani unutar medicinskog modela koji je fiksiran na organsko. Ponudite im malu dozu gorkih trava, dok slušaju *Lamentations* Jan Dismasa Zelenke (1679.–1775.) i sigurno će vatra otopiti iznutra. Ipak, zadatak iscjelitelja duše od davnina jest ponovno zagrijati i ponovo upaliti smrznuto srce drugog ljudskog bića.« (str. 208)

Prikaz zaključujem tvrdnjom da je izdavač Metanoia u velikoj mjeri zadužio čitateljstvo ovih prostora prijevodom ove fascinantne hrabre knjige koja predstavlja pluriperspektivni orijentir za snalaženje u mutnim dubokim vodama povijesno-kulturalnog razvoja psihologije i psihoterapije te koja zalazi u srž pristupa problematici mentalnog poremećaja i izmijenjenog stanja svijesti – naime, prilaziti osobi koja pati kao živoj osobi, ne kao skupu simptoma i statističkih dijagnostičkih parametara. U njoj je dokazana nužnost interdisciplinarnog dijaloga prirodnih i humanističkih znanosti na planu mentalnog zdravlja te uporaba pluriperspektivne metodologije spram pitanja mentalnog zdravlja i osobe *per*

se. I zaista, kako tvrdi Francis Huxley, ovaj spis predstavlja pravovremeni nastavak životnog djela R. D. Lainga, koje za cilj psihoterapiju ima učiniti studijom situacije, a ne samo njenom žrtvom sa psihoterapeutom koji je ujedno i dio nje i odvojen od nje. Smatram da bi Laing itekako bio ponosan pročitavši ovu knjigu, uz radost poradi činjenice da njegova ostavština ne sniva u ropotarnici povijesti, već da služi kao iskra koja ima snagu razbukatati žar kompleksnog integrativnog modela mentalnog zdravlja budućnosti te iznjedrili sustavnu promjenu mišljenja i djelovanja unutar sustava mentalnog zdravlja, a ne samo pojedinačni aktivistički lavež na mjesec.

Luka Janeš

Vojko Strahovnik

Moralna teorija

O prirodi morala

Naklada Lara, Zagreb 2018., prevela Ksenija Premur

Pitanja praktične etike i bioetike, u suvremenom tehnologijom posredovanom društvu, predstavljaju se kao neizbježno potrebna te iziskuju širu elaboraciju i popularizaciju. Ujedno, pitanja vezana uz teorijsko zasnivanje same etike, kao i osnove za njihovo proširenje u kontekst novih znanstvenih i društveno-političkih tema, ostaju neodgovorena. Knjiga *Moralna teorija. O prirodi morala* Vojka Strahovnika nastoji prikazati širinu rasprave o moralnoj teoriji, odnosno metaetici. Utoliko, rasprave u knjizi posvećene su

»... objektivnosti moralnih sudova, (...) postojanju o jeziku i misli neovisnih moralnih sudova i činjenica, (...) povezanosti između naših moralnih sudova i motivacije za djelovanje, (...) mogućnostima i načinima opravdanja naših moralnih uvjerenja, (...) normativnoj strukturi moralnih nazora, itd.« (str. 9)

Teme koje nalazimo u ovoj knjizi predstavljaju sustavno istražen i izložen korpus znanja kojima ovaj prijevod Ksenije Premur pridonosi raspravi o »moralnoj filozofiji« uopće (ibid.). Važnost ove knjige sažeta je u »Prologu« Nenada Miščevića:

»... glavni spoznajni i izvorni doprinos predstavljaju prije svega sljedeća gledišta djela: zagovor moralne

fenomenologije kao jednog od temeljnih područja moralne teorije, te izlaganje njezine uvrštenosti u ostala pitanja moralne teorije, te izlaganje povijesti moralne teorije u 20. stoljeću i ispostavljenost povezanost među stajalištima, novo razumijevanje umjerenih moralnih teorija pogreške u kojoj je analizirano gledište Davida Humea i Axela Hägerströma, zagovor moralnog fikcionalizma i kognitivističkog ekspresivizma kao posebnih, hibridnih stajališta u moralnoj teoriji, te cjelovit prikaz moralne teorije.« (str. 9–10)

Knjiga je sastavljena od »Prologa«, »Predgovora«, dvanaest poglavlja koja će biti zasebno izložena, »Pojmovnika«, »Literature«, »Predmetnog kazala« i »Kazala imena«. Prvo poglavlje naslovljeno je »1. Uvod. Dimenzije moralne teorije« te izlaže razlikovanje etike i metaetike. Strahovnik napominje da se i etika i metaetika bave moralnošću, »pri čemu se metaetika prvenstveno bavi prirodom suštine moralnosti, a etika njenim sadržajem« (str. 19) – mnogi suvremeni filozofi morala i etičari ne slažu se ovim pojašnjenjem, no pitanje konsenzusa oko definiranja predmeta i opsega metaetike nerijetko ovisi o filozofskim tradicijama koje o njima progovaraju. Ovaj problem kod Strahovnika pojašnjen je stavom da se »etika bavi etičkim pitanjima prvog reda, sadržajnim pitanjima koja prevladavaju i u našoj svakodnevnoj moralnoj misli i praksi, dok metaetika postavlja pitanja drugog reda, tj. pitanja o tim pitanjima i njihovim pretpostavkama« (ibid.). Nadalje, napominje da je »posljednjih (...) desetljeća u moralnoj filozofiji prisutno sve više poziva na nadlaženje te pukotine ponovnom [težnjom] združivanju područja metaetike i etike kako bismo tako dospjeli do čvrste, uvjerljive i obranjive filozofske etike« (str. 21). Smatra da je to uključujući stav kojim »normative ideale« možemo prihvatiti zbog »adekvatnog opravdanja njihovog sadržaja normativnim razlozima« te »tako i utemeljiti odgovarajućim teorijskim razumijevanjem tog sadržaja i mogućnosti dosezanja vlastitog vladanja u vezi s njime (Darwall 2006, 25)« (ibid.). Da bi se поближе razjasnilo područje metaetike i vrste metaetičkih pitanja ponudio je pet osnovnih »predmeta« metaetike: moralnu metafiziku, moralnu semantiku, moralnu psihologiju, moralnu epistemologiju te moralnu fenomenologiju (str. 23). Spomenute teme razrađene su u potpoglavljima »Moralna teorija, metaetika i moralna filozofija«, »Područja metaetike i vrste metaetičkih pitanja«, »Polazišne točke u metaetičku raspravu«, »Ostala razumijevanja metaetike i povezanost s drugim područjima« i »Budućnost metaetike«.

U drugom poglavlju, »2. Moralni nenaturalizam: G. E. Moore«, posvećuje prostor analizi stavova britanskog filozofa morala Georgea Edwarda Moorea čija *Principia Ethica* iz 1903. predstavlja prekretnicu u filozofiji mo-